

А. С. Сахов¹, Г. Батырбекқызы²

¹Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Астана, Қазақстан

²М. Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан университеті, Шымкент, Қазақстан

E-mail: kazak_abzal@mail.ru, goha_batyr@mail.ru

Бекасыл әулиенің көсемсөзіндегі рухани құндылықтар

Аңдатпа. XIX ғасырдың бірінші жартысында қазақ халқы Ислам дінінің қағидалары мен ұлт болмысының негізі салт-дәстүрді берік ұстанды. Аталған ұстанымдар қазақ халқының ұлттық болмысының көркейе түсуіне септік болды. XIX ғасырдың екінші жартысынан бастап патша үкіметінің отаршылдық саясаты өзі үстемдік жасаған қазақ қоғамының ұстанған ұстанымдарына теріс әсерін тигізе бастады. Туындаған әділетсіздік пен саяси-әлеуметтік жағдайлар ұлт жанашырларының жаңа толқындарының бас көтеруіне себеп болды. Осындай алмағайып заманда гұмыр кешіп, ұлттық ой-сананың өркендеуіне өзіндік үлесін қосқан тұлғалардың бірі – Бекасыл Биболатұлы.

Сайрам, Қарнақ, Самарқанд, Бұқара, Дамашық қалаларындағы медреселерден алған білімі негізінде азаматтық болмысы қалыптасып, ұлтына жанашырлық қыры ашылған Бекасыл Биболатұлының алдында халқына адал қызмет жасау мақсаты тұрды. Сол кезеңдердегі саяси әрекеттер негізінде туындаған түйінді мәселелерді Бекасыл әулие өзіне шешу жолдарын іздеді. Осылайша Бекасыл әулие қоғамды сауаттандыру мәселесіне аса назар аударып, медресе ашып бала оқытты. Халқының денсаулығы, көшпенді түркілердің малынан айрылып егін шаруашылығын игеру кезеңіндегі қоршаған табиғаттың келеңсіз жағдайларының егін шаруашылығына әсері мәселелері толғандырып, қордаланған білімін қолжазба түрінде мирас етіп қалдыруына себеп болды.

Бекасыл әулиенің *нижра* жыл санауы бойынша 1323 жылы жазып аяқтаған төл еңбегі мен халық жадында сақталған естеліктерге сүйене отырып жазылған еңбектерге шолу жүргізе келе, халқының қараңғылықтың шырмауынан шығуын, білімге ұмтылуын, ізгілікке ұмтыла отырып жоғары адамгершілікке жетуді *насихаттап*, елдікке шақырғанын көре аламыз.

Түйін сөздер: ұлт, Бекасыл, көсемсөз, қоғам, сауаттандыру, медресе, болмыс, саясат.

Мақала Қазақстан Республикасы Ғылым және жоғарғы білім министрлігі Ғылым комитетінің АР19175245 «Бекасыл әулие мұрасы және жаңа Қазақстандағы дәстүрлі исламның қайта өрлеу мәселесі» гранттық қаржыландыру ғылыми жобасын іске асыру шеңберінде дайындалған.

DOI: <https://doi.org/10.32523/2616-7174-2023-144-3-68-75>

Кіріспе. Бекасыл Биболатұлының ұлт жанашыры ретіндегі қызметі қазақ мәдениетін көркейтту әрекеттері мен халықты сауаттандыру жұмысымен тығыз байланысты. Осы тұста ерекше айтып кететін мәселе, мәдениет пен тарихты әдебиеттен бөліп қарауға болмайды.

Бұлай деп айтуымызға Бекасыл Биболатұлының халқының түйіткілді мәселелеріне назар аударып, олардың шешімін төл еңбегінде жазып қалдыруы себеп болды. Кез келген халықтың мәдениетімен танысу үшін оның әдебиетіне үңілу заңдылық. Осы қағиданы ұстанған Бекасыл Биболатұлы өзі өмір сүрген кезеңдегі ұлыс пен өзінен кейінгі ұрпаққа қордаланған құнды дүниені қағаз бетіне түсіріп жол нұсқаған.

Бекасыл Биболатұлының халқының бүгінгі мен болашағы үшін өсиет етіп қалдырған тағылымды сөздері төл еңбегі табылғанға дейін халық жадында сақталған естеліктер негізінде ғана мәлім болды. Тек 2003 жылы шәкірті, халық ақыны Қазанғап Байболатовтың әулетінде сақталып келген еңбегі табылғаннан кейін Бекасыл Биболатұлы қайта жаңғырды десек болады. Төл еңбегі табылғаннан кейін халық ішіндегі әңгімелер мен халық жадында сақталған естеліктер негізінде Бекасыл Биболатұлы қайта өмірге келіп, оны зерттеу нысанына айналдыруға мүмкіндік пайда болды.

Бекасыл Биболатұлының шығармашылығындағы көсемсөз құндылықтары әлі де болса зерттеле қоймаған. Бекасыл Биболатұлының мұрасы алғаш рет 2005 жылы бір том болып [1], екінші рет 2011 жылы толықтырылып, екі том болып «Жұлдызнама» деген атпен жарық көрді [2]. Ал 2017 жылы алғашқы нұсқаларда ашылмаған көп сөздерді аударып, толықтырылып «Зикзал» деген атпен қайта жарияланды [3]. Алғашқы нұсқасын Мақсұт Шапиғи мен Сәрсенбі Дәуітұлы аударып, құрастырған. Екінші нұсқасына Абдулла қажы Жолдасұлы, үшінші нұсқасы шығару үшін Оразбай Зәріпбай Жұманұлы мен Оразбаев Мұхаммедзафар Зәріпбайұлы көп еңбек етті. Бекасыл Биболатұлының мұрасы «Зикзал» қиыстырылған, өрнектелген деген мағына беруінен ақ кейінгі ұрпақ үшін құнды еңбек екендігін көруге болады. Шағатай тілінде жазылған төл еңбегінің құндылығын жан-жақты зерделеу бүгінгі күннің талабына айналды. Өзі өмір сүрген уақытында халық әулие атаған Бекасыл Биболатұлының көсемсөз құндылықтары ғылыми зерттеулерді жүргізуді сұранып тұрған дүние. Бекасыл Биболатұлы медресе ашып бала оқыту жолын таңдауына тоқталсақ. Сол кезеңдерде халқының болашағы үшін жанын қиған арыстардың сауатын молдалар ашқанын ескерсек, Бекасыл Биболатұлы бұл жолды кездейсоқ таңдамай, көрегендік танытқанын көре аламыз.

Бекасыл Биболатұлының өсиет сөздерінің өзіндік ерекшелігінің болуы оның дін мен ғылымды сабақтастыра меңгеруінде деп қорытынды жасай аламыз. Тұлғаның қоғам ішіндегі өткір мәселелерді қозғауына жылдар бойы жинақталған табанды еңбектің негізіндегі қордаланған білімі арқау болары хақ. Бекасыл Биболатұлының осы уақытқа дейін үш рет аударылған төл шығармасының мәні мен маңызы әр аударма сайын ашылу үстінде. Айтпағымыз, Бекасыл Биболатұлының шағатай тілінде жазылған еңбегінің негізгі ойларын әліде толық ашылған жоқ. Ойымызды тарқату үшін келесі мәселеге бет бұрсақ. Зикзал еңбегінде «Данышпандар есімдері» атты бөлім бар. Бұл бөлімді саралай келе, Бекасыл Биболатұлының данышпандық ойларының қалыптасуының негізінде қандай ойшылдардың ойтолғамдары негіз болғанын аңғардық. Онда «Арысто хакім Бағдади, Жалинус хакім, Аристотилис хакімдер-дүр. Арысто хаким Бағдадидің ұстазы һәм Афлатон хакім, Афлатон хакімнің ұстазы Бифрат хакімнің ұстазы Сократ хакім. Сократ хакімнің ұстазы Лұқман хакім. Лұқман хакімнің ұстазы хазірет Дәуіт Халифатұлла-дүр. Философ хакім, Асифибн Бархия хакім. Аристотель хакім-Афлатон хакімнің шәкірті. Алғашқы шейх Сина. Жимас хакім Әбуғали Синаға шәкірті дүр. Ғайса Исфағани және шейх Мұхаммад Зәкәрия Әбулхарис хакім, Жалбус Жалинус хакім және басқа көптеген хакімдер өткен. Шейх Әбуғали Сина һижраның үш жүз жетпіс үшінші жылы туылған», – деп жазады [2, 96]. Бекасыл Биболатұлының грек ойшылдарынан шығыс перепатетиктеріне дейін атап өтуінің астарында сол ғұламалардың еңбектерімен терең таныс болуы деп айта аламыз. Аталған ғұламалардың есімдері мен ұстаздық сабақтастығын тарқатуы кездейсоқ сәйкестік деп айтуға мүлдем келмейді. Ойландыратын мәселе, аталған ғұламалардың еңбегтерімен қалай және кім арқылы таныс болған? Қазіргі таңда бізге мәлім болғаны тек білім алу жолындағы қалалар ғана. Ол қалаларда қандай медреселерде, қай ұстаздан білім алғанын анықтайтын болсақ үлкен сабақтастықтың тізбегін анықтап олжаға кенелетін едік.

Зерттеуші ғалым Н.Р. Мусаева «Зикзалдың» аталған бөлімін саралай келе келесідей тұжырым айтады: «Алғашқы, Шайх Әбуғали Сина бұл кім? Өзімізге етене таныс Ибн Синама, жоқ басқа ойшыл ма? Шайх сөзі «өте білімді адам» деген мағына береді. «Шайх Әбуғали Сина һижраның үш жүз жетпіс үшінші жылы туған делінген». Ғылыми әдебиеттерде қабылданған мәліметтерде Ибн Сина 980 жылы туылған. Осы мәліметтерді салыстырып, Бекасыл әулие ортағасырлардағы Шығыс перипатетизмінің көрнекті өкілі Әбуали Ибн Сина туралы айтып отыр деуге толық негіз бар. Ибн Сина философ, дәрігер, логик. Білім саласының көп бағыттарынан хабардар болған, сонымен қатар сол дәуірде батыста бір-біріне қарама-қарсы тұрған реализм мен номинализм арасындағы даулы сұхбатты тиянақты шешумен көптің назарын өзіне аударған. Әулие келтіріп отырған емдеу және әртүрлі шөптердің емдік қасиеті туралы мәліметтерде осындай білімді адамдардың еңбегіне сүйенері анық» [4, б. 23]. Н.Р. Мусаева өз тұжырымдарымен біздің ойымызды нақтылай түседі.

Бекасыл Биболатұлының өмірі мен шығармашылығы жайында алғашқы жарық көрген еңбекте мынадай ақпараттарға кездестік. Онда Қоқан хандығы кезінде «Пансат» дәрежесін берілген Бекасылдың әкесі Биболат ұлдарына төмендегідей өсиет қалдырған «Жақсы адамда кек болмайды, жан баласына көңілі қалатын сөз айтпайды. Үлкенде, кішігеде қолдан келгенше қамқоршы болады. Ешкімге жамандық жасамайды. Жаман адам кісіні қорлауға, жағымсыз сөз айтып, көңілін қалдыруға, айналасындағыларға үстемдік етуге, біреуді біреуге айдап сап, шағыстыруға құмар. Кісі болудың жолы – тәртіпті, әділетті болу. Түсінген адамға жасы үлкенді құрметтеу, «ассалаумағалейкум», – деп сәлем беру – үлкен тәрбие. Адамды өле-өлгенше сыйлау керек» [5, б. 9]. Бұл деректер Бекасыл Биболатұлының текті жердің ұрпағы болғандығын, ілім мен білімге кездейсоқ келмегендігін дәлелдейді.

Салт-дәстүрмен сусындап өсіп, Ислам дінінің қағидалары мен ғылымды медреселерде санасына түйген Бекасыл Биболатұлы халқының жанашырына айналып, өзі өмір сүрген кезеңде өзінен кейінгілерге өсиет сөздер қалдырған. Халық әулие тұтқан тұлғаның әрбір сөзі халқы үшін маңызды болғаны анық.

Бекасыл Биболатұлының өзінен кейінгі ұрпаққа өнегелік өсиетін келесі өлең жолдарында өсиет етеді:

«Жеткізбес дүние сағым қуғанменен,
Би болмас белін жалпақ буған менен.
Байқасаң ажар басқа, ақыл басқа,
Пайда жоқ құр әдемі тұрғанменен.

Жаманның бересі жоқ, аласы көп,
Бітпейтін ашу-араз, таласы көп.
Жауызды екі аяқты ұяласың,
Айтуға бұл да адамның баласы» [1, 5].

Бекасыл Биболатұлы осы ойтолғаулары арқылы қоғам өмірі үшін маңызды мәселелердің атын атап көрсетеді. Өлең жолдарында адам ілім-білім арқылы ақылға кенелетіндігін, білімсіз адам құр сағым қуғанмен тең болатындығын айта келіп, адамдардың арасындағы ашу-араздықтың жақсылыққа апаратын жол емес екендігін айтады. Сонымен қатар, жауыздықтың адамның тұла бойына жарасымсыз болып табылатынын айтады. Игі істерге ұмтылып, жамандықтан қашық болу керектігін айтып өтеді. Мұндай ағартушылық ұстанымдарды Бекасыл Биболатұлының замандасы Абай Құнанбайұлының өлеңінен көре аламыз:

«Ғылым таппай мақтанба,
Орын таппай баптанба,
Құмарланып шаттанба
Ойнап босқа күлуге.
Бес нәрседен қашық бол,
Бес нәрсеге асық бол –

Адам болам десеңіз», – деп жазып қоғамды асық болатын, қашық болатын дүниелерден хабардар еткен [6]. Ілім мен ғылымның қай уақытта да салтанат құратынын Абай Құнанбайұлыда өз шығармашылығында айтып өтеді. Бір ғасырда өмір сүрген екі тұлғаның қоғам құндылықтарының тура жолдан тайғанын көріп замандастарына тура жол жайында өсиет қалдыруы тектен тек емес. Замандас екі тұлғаның өмірлік құндылықтардың трансформацияға ұшыраған уақытында адамгершілік құндылықтарды сақтап қалу мәселесін көтеруі сол кезеңдерден жеткілікті ақпарат беретінін көре аламыз.

Бекасыл Биболатұлы отбасының құндылығы, оның ұйысып отыруы ұрпақтар үшін қаншалықты маңызды болатындығын ескеріп кейінгі ұрпаққа өз шығармашылығында келесідей баяндайды:

«Қатындай нығмет барма екен?
Қатын үйдің қуанышы,
Көрсө тояр қарны ашы,
Перзенттердің дүр, тәжі,
Қатындай нығмет барма екен?
Қатын мен үйің абат,
Сүйсең жүзі қант пен науат.
Және бірін айтсам ұят.
Қатындай нығмет барма екен?
Қатын болса бай қызы,
Матабан болса ай-жүзі.
Дертке дәрмен әрбір сөзі,
Қатындай нығмет барма екен?
Қатыны бар үй, мысалы, шаһар,
Адам табар одан бәһәр,
Ол үйдің іші – зәһәр.
Қатындай нығмет барма екен?» [1, 7].

Бекасыл Биболатұлы өнегелі отбасы рухани бай ұрпақтың қалыптасуына септік болатынын ашық жазған. Отбасын құру кезінде тектілік мәселесіне назар аударудың қажеттігін астарлап айта келе, жарың жақсы болса үйіңнің іші жарқыраған әлемге тең деп тарқатқан. Дұрыс таңдалған жардың «Нығмет» екендігін баяндайды. Осылайшы үлгілі отбасын жасаудың, өнегелі ұрпақты қалыптастырудың жолдарын ұсынады.

Әзірге барлығымызға таныс жалғыз еңбегі «Зикзалдың» қоғам үшін қаншалықты құнды екендігін келесі өлең жолдары арқылы баяндайды:

«Қолыма қалам алып жаздым зикзал,
Басқаның бір өлімнен ертесі абзал.
Жақсылар, оқып көрсең, міне, кітап,
Ішінде әрбір түрлі нұсқалар бар.

Жарандар, қалай деме Құдай ісін,
Болмайды пенде біліп қылған ісін.
«Мехнатсыз рахат жоқ», – деген сөз бар,
Біле бер, фәкім, ғақыл ендігісін» [1, 8].

Бұл өлең жолдарында Бекасыл Биболатұлы қолына кітапті ұстаған оқырманға еңбекті ыждахаттылықпен санаға түйіп алуға кеңес береді. Өлең жолдарының басынан еңбектің көптеген бөлімдері бар екендігін, оны сабақтастырып өмірің үшін қажетті деп жаздым деп ұсынады. Әрменқарай өмірде не жасасаңда ерте жасағаның абзал деп айта отырып оқырманға «Жақсылар» деп бет бұрады. Бекасыл Биболатұлының шығармасын оқитын оқырманға «Жақсылар» деп бет бұруында терең астар бар. Бұлай деп атауының екі себебін көрсетсек. Біріншіден, көзі тірісінде әулие атанған тұлғаның оқырманын жақсылыққа ұмтылдыру мақсатында «Жақсылар» деп атады. Екіншіден, жамандықты көрмейтін, естемейтін, адам баласына жаман сөз айтпайтын, тіптен, тіршілік біткенге жамандық

ойламайтын әулие Бекасыл Биболатұлының әрбір жанның бойынан жақсылықты көруі себеп болды десек болады. Филология ғылымдарының докторы Мырзатай Жолдасбеков Бекасыл Биболатұлының еңбегін ғибратты еңбек деп атай келе «Автор, біріншіден, бұл кітаптың сырын терең екендігін, сол үшін оңай жазылмағанын, екіншіден, аталған еңбектің халыққа пайдалы екендігін, одан ғибрат алуға болатындығын айтып тебіренеді, асыл дүниенің атадан балаға мұра болып қаларын да іштей сезінеді», – деп пікір білдірген [1, 8]. Ал Академик Әбдуәли Қайдар келесідей топшылауын білдірген «Осындағы «әрбір түрлі нұсқа» деп отырғаны адамзат баласының болмысын түгел қамтитын, қарадан тартып, ханға дейін ғибрат, тәлім-тәрбие алатын ұғымдардың баршасы болмаса да, басым көпшілігі қамтылып отырғаны. Ашығырақ айтсақ, Алла тағаланың жұмыр басы пендесінің күйкі тіршілігінен бастап (мысалы: тырнақ алу, шашын тарау, сақал-мұрттын бастыру т.т.), аспан әлеміндегі Ай, Жұлдыздардың мәңгілік қимыл-әрекетіне дейін пайымдап, олардың адамзат табиғаты мен табиғи заңдылықтарына сай өзгеріп отыруға тиісті тәртібін, жөн-жоралғысын сол дәуірдегі ғылым негізінде жалықпай, автордың түгел баяндап бергенін көреміз» [7, 14]. Ә. Қайдар «Зикзалға» жоғары баға беріп Бекасыл Биболатұлының еңбекті жазуының өзінде халқына деген жанашырлықты көреміз деп ой қорытады.

М. Қалдыбай ел ішіндегі сақталған естеліктері негізінде жазылған «Тарихи-ғұмырнамалық хикаяттары» атты еңбегінде Бекасыл Биболатұлының келесідей өсиет сөздері жазылған. Бекасыл Биболатұлы қырғызстанға жортқан жолынан жолаушылап кележатып қонақасына тоқтарға үй қарап жыртық киіз үйі мен жалғыз ешкісі бар ағайын інісінің үйіне тоқтап, сол өңірдің байы саналған Жанұзақ есімді інісіне «Жанұзақ мырза, сенің әкең, менің әкем, Сәрсеннің әкесі бір кісінің балалары емес пе? Сен туған атадан, мен туған атадан Асылбектің де әкесі туып отыр ғой. Бай деп, малы көп, тамағым тояды деп мұның үйінен аттап кетіп, сенің үйіңе түскенім құдайға да, адамға да жөн болар ма екен? Сәрсеннің баласының үйіне әдейі түстім. Менің тамағым аш емес. Ағайын бәрің бірдейсің. Біреуңді бар, дүниесі көп деп жақсы көріп, біреуңді кедей, беретін түгі жоқ деп жек көргенім дұрыс па? Мені құдай Бекасыл етіп жаратып еді. Осы Сәрсеннің тұқымы жеті атасынан бері жарымай жүр. Сенің малыңды бағып, айран-сүтіңді ішіп, күнелтіп келе жатыр. Осыған батамды дарытайын деп түсіп отырмын, байеке», – деп жазады [5, 7]. Бұл естеліктер негізінде Бекасыл Биболатұлының ағайынның арасындағы ауыз біршілікті сақтау, әлеуметтік жағдайына қарай бөлмеу мәселелерін көруімізге болады. Бұл әрекеті арқылы Бекасыл Биболатұлы ауқатты отбасыларға да әлеуметтік жағдайы төмен отбасыларына қамқоршы болу ойын меңзейді. Қазақ халқының ауызша шығармашылығының жинақтаушысы, шығыстанушы Мәшһүр Жүсіп Көпеев Түркістанға сапарында Бекасыл Биболатұлымен кездескен кездегі келесідей өсиет сөзін баяндайды «Бекасыл хазірет қолына Иманшартын ұстаса болғаны, небір сараң керуен басылар мен кірешілер қоржындарын ашып, жолын босатпайды. Солардың уыстап берген ақшаларын жарықтық ғаріп-мүскіндерге үйлестірумен болды. Тақсыр мұныңыз қалай дегенге, шырақтарым, осының бәрі Жаратқан Алланың есебіндегі дүние деуші еді» [8]. Бұл естелікке ұқсас естелікті ғалым М. Қалдыбайдың еңбегінен көре аламыз «Мен халқымның арқасында дүниеге мұқтаж емеспін. Сендерден ештеңе дәмеппеймін, мені сыйласаңдар болды. Сыйлағанда ата-баба салт-дәстүрін, өнеге, өсиет, ақыл сөздерін келешек ұрпаққа жеткізсеңдер деймін» [8]. Бұл естеліктерден қазақ халқының ұлт болып сақталып қалуы үшін салт-дәстүр мен өсиет сөздердің қаншалықты маңызды екендігін айта аламыз. Салт-дәстүр мен өсиет сөздер сақталса тіл сақталады, ал бұл өз кезегінде ұлттық кодтың құрамдас бөліктері екендігі барлығымызға мәлім. Бекасыл Биболатұлының шығармашылығы мен халық жадында сақталған естеліктерге сүйене отырып оның алдына қойған мақсаты халықтың болашағы болғанын көреміз. Сол кезеңдерде маңызды болған мәселелерге көңіл бөліп оның шешімін табуды іздеген әулие өсиет сөздері мен ғылыми ізденістерінің жиынтығын бүгінгі күнге мирас етіп қалдырған. 93 жыл ғұмыр кешіп, ізденістерінің мәні мен маңызын бір еңбекке жинақтап қалдырған Бекасыл Биболатұлы соңынан келесідей сәуегейлік болжамын қалдырып өзінен кейінгі ұрпаққа мирас еткен

«Зұлмат заман кележатыр, құл-құтан көтеріліп, ылғи жалаң аяқтар ел басқарып, қаныңды судай шашады. «Жылантақыр» боласыңдар. Көмүсіз адам көбейеді. Қырғын соғыс болады. Жесір көбейеді. Соғыста ұтасыңдар. Сөйтіп көрер көзге жарқын, бірақ іштей іріп жатқан бір заман басталады. Көлік төрт дөңгелекті темір болады. Аспан жол болады. Бір үй орыс, бір үй қазақ болып отырасыңдар. Олар жерлеріңді тартып алады. Көшіремін деп әуре болмаңдар, жетпіс жылдан соң өздері көшеді. Иmandылық азаяды. Өнеге тозады, қасиет азады. Жастар ит ішпейтін сусынға құмар болады. Еркек үйшіл, әйел базаршыл болады. Қатын ел билейді. Қысқа етекті көйлек киіп, есек тұяқ етікпен жүреді. Қатын жіберу көбейеді, әй елеректі сыйлаудан қалады. Тірі жетімдердің саны артады. Бірақ осының бәріне ертелі-кеш Алланың бір тыйымы болады» [3, 27]. Бұл болжамарын тарихи деректерге сүйене отырып орындалды деп тұжырымдаймыз. Бекасыл Биболатұлының ұлтының болашағы үшін атқарған еңбегі орасан зор. Ақиқатты жанына жалау еткен тұлғаның бүгінгі күнге дейін өсиет сөздерінің актуалды болуын шынайы жанашырлықтың көрінісі деп ой қорытуымызға негіз болды.

Қорытынды. XIX ғасырдың бірінші жартысында Ислам діні мен салт-дәстүрге шектеу қойылмаған кезеңде Қоқан хандығының Паңсаты дәрежесіндегі Биболаттың шаңырағында өмірге келіп, дүниетанымы қалыптасқан Бекасыл Биболатұлы XIX ғасырдың екінші жартысында патша үкіметінің өз саясатын жүргізе бастаған уақытында қызметке жарауы, оның бір ғасырдың ішіндегі екі кезеңді саралай отырып ұлтының ертеңі үшін қамын жеп, ақ пен қараға бөліп қарауға итермеледі. Діни медреселерде білімін шыңдаған Бекасыл Биболатұлы патша үкіметінің озбыр саясатын әшкерелеп, халқын сақтап қалуға өзінше жұмыстар жасады. Өзі қоныстанған ауылдан медресе ашып шәкірттерін ілім нәрімен сусындатты. Озбыр саясаттың оңай олжасы болмауы үшін халқын сауаттандырып тура жолға бағыттаумен айналысты. Терең білім негізінде саяси әрекеттердің алып барар жолын алдын ала болжап, одан шығытын жолдарды іздеген. Көшпенді түркілердің ұрпақтары егін шаруашылығының қыр-сырын жетік меңгермегендігін білген Бекасыл еңбегінің бір бөлімін егін шаруашылығына арнаған. Бекасыл Биболатұлының еңбегі «Зикзал» мен ауызша жеткен деректер негізіндегі көсемсөзі арқылы халқының рухын көтеріп, көпшілікті игі істерген шақырады, бір мақсатқа жұмылдыру саясатын ұстанады.

Әдебиеттер тізімі

1. Бекасыл әулие. Жұлдызнама. – Астана: «Күлтегін», 2005. – 592 б.
2. Биболатұлы Б. Жұлдызнама: Гибрат кітабы (толықтырылған екінші басылым). – Астана: «Күлтегін», 2011. – 376 б.
3. Биболатұлы Б. Зикзал. – Астана: «Ғылым» баспасы, I том. 2017. – 912 б.
4. «Қазақтану» халықаралық ғылыми журналы. – 2013. – №1 (26). – 109 б.
5. Қалдыбай М. Бекасыл әулие. Тарихи-ғұмырнамалық хикаят. - Астана: Елорда, 2006. – 248 б.
6. Абай институтының сайты [Электрон. ресурс]. – 2011. – URL: <https://abai.kaznu.kz/?p=392>. (қаралған күні: 28.05. 2023).
7. Ұлы дала мұралары. – Астана: «Күлтегін», 2006. – 136 б.
8. Құрманов А. Қазақ баласы оқыдым, тоқыдым деседе, Бекасыл хазірет болама? // Егемен Қазақстан. – 27.11.2013.

References

1. Bekasyl aulie. Zhuldyznama [Saint Bekasyl. Horoskop] («Kultegin», Astana, 2005, 592 p.). [in Kazakh]
2. Bibolatuly B. Zhuldyznama: Gibrat kitaby (tolyktyrylgan ekinshi basylym). [Horskop: a book of wisdom (2nd edition revised)]. («Kultegin», Astana, 2011, 376 p.). [in Kazakh]
3. Bibolatuly B. Zikzal [Zikzal] («Gylym», Astana, 2017, 912 p.) [in Kazakh]

4. «Kazaktanu» halykaralyk gylymi zhurnaly [International scientific journal «Kazakhstanu»], 1 (26), 109 (2013). [in Kazakh]
5. Kaldybay M. Bekasyl aulie. Tarihi-gumyrnamalyk hikajat [Saint Bekasyl. Historical and narrative story] («Elorda», Astana, 2006, 248 p.). [in Kazakh]
6. Abay Institutinin sayti [Website of the Abai institute]. 2011. Available at: <https://abai.kaznu.kz/?p=392> (Accessed: 28.05. 2023). [in Kazakh]
7. Uli dala muralari [Legacy of the Great Stepp]. («Kultegin», Astana, 2006, 136 p.). [in Kazakh]
8. Kurmanov A. Kazak balasi okydim, tokydim desede, Bekasil xaziret bolama? [If Kazakh children say they have studied, will Bekasyl become a Khazret?], Egemen Kazakhstan [Egemen Kazakhstan]. 27.11.2013. [in Kazakh]

A. S. Sakhov¹, G. Batyrbekkyzy²

¹L.N. Gumilyov Eurasian National University, Astana, Kazakhstan

²M. Auezov South Kazakhstan University, Shumkent, Kazakhstan

Spiritual values in the journalism of saint Bekasyl

Abstract. In the first half of the 19th century Kazakh people strictly observed the principles of the Islamic religion and the main traditions that are the basis of national identity. This helped to improve the national identity of the Kazakh people. But starting from the second half of the 19th year, the colonial policy of the tsarist government began to exert its negative influence on the Kazakh society. The current socio-political situation and the growing injustice in society have led to the manifestation of a new wave of protests.

One of the outstanding personalities of that difficult time was Bekasyl Bibolatuly, who made a significant contribution to the development of the national identity of the Kazakh people. He got knowledge in the madrasah of Sayram, Karnak, Bukhara and Damascus. His goal was to selflessly and honestly serve his people. He searched and tried to find ways to solve problematic issues that arose as a result of that time's policy. Thus, Bekasyl Aulie (Saint) paid special attention to education, opened a madrasah and taught children. He was concerned about many issues, such as people's health, natural phenomena that have a negative impact on the activities of farmers. He left his accumulated knowledge and great legacy in the form of a manuscript.

Based on the analysis of his work, written in 1323 Hijri and on the history stored in the people's memory, we can state how Bekasyl Aulie strove for knowledge, goodness, the fight against people's illiteracy, promoted high morality

Keywords: nation, Bekasyl, journalism, education, madrasah, life, journey.

A. С. Сахов¹, Г. Батырбекқызы²

¹Евразийский национальный университет имени Л.Н. Гумилева, Астана, Казахстан

²Южно-Казахстанский университет имени М. Ауезова, Шымкент, Казахстан

Духовные ценности в публицистике Бекасыла аулие

Аннотация. В первой половине XIX века казахский народ строго соблюдал принципы исламской религии и основные традиции, являющиеся основой национальной идентичности. Это способствовало совершенствованию национального самосознания казахского народа. Но начиная со второй половины XIX года колонизаторская политика царского правительства стала оказывать свое негативное влияние на казахское общество. Сложившаяся социально-политическая ситуация и возрастающая несправедливость в обществе привели к проявлению новой волны протестов. Одним из выдающихся личностей того непростого времени был Бекасыл Биболатулы, внесший значительный вклад в развитие национального самосознания казахского народа.

Перед ним, получившим знания в медресе Сайрама, Карнак, Бухары и Дамаска, стояла ясная цель – самоотверженно и честно служить своему народу. Он искал и пытался находить пути решения проблемных вопросов, возникших в результате проводимой политики того времени. Таким образом, Бекасыл аулие уделял особое внимание просвещению, открыл медресе и обучал детей.

Его волновали многие вопросы, такие, как, здоровье народа, природные явления, оказывающие негативное влияние деятельности земледельцев. Свои накопленные знания и большое наследие он оставил в виде рукописи.

Опираясь на анализ его работы, написанной в 1323 году по Хиджре, и на воспоминания, хранившиеся в памяти народа, можем утверждать о том, как Бекасыл аулие стремился к знаниям, добру, борьбе с неграмотностью народа, пропагандировал высокую нравственность.

Ключевые слова: нация, Бекасыл, публицистика, общество, образование, медресе, бытие, политика.

Авторлар туралы мәлімет:

Сахов А.С. – PhD, постдокторант, Философия кафедрасының аға оқытушысы, Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Астана, Қазақстан.

Батырбекқызы Г. – PhD, Тарих кафедрасының доценті, М. Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан университеті, Шымкент, Қазақстан.

Sakhov A.S. – PhD, PostDoc, Senior Lecturer, Department of Philosophy, L.N. Gumilyov Eurasian National University, Astana, Kazakhstan.

Batyrbekkyzy G. – PhD, Associate Professor, Department of History, M.Auezov South Kazakhstan University, Shymkent, Kazakhstan.